

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертацію
Круподері Дмитра Олександровича
«Гарантії правового захисту суддів в Україні»,
подану на здобуття першого наукового ступеню – доктора філософії за
спеціальністю 081 – Право

Актуальність обраної теми. Воєнний стан, запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року, загострює увагу на інститутах, які разом з іншими слугують гарантом державності, та стан яких є індикатором розвитку демократії та верховенства права в країні. Таким є судова влада, що в правовій державі асоціюється з справедливим судом і судовим захистом. Однак, першочергово в очах стороннього спостерігача судова влада асоціюється з суддями, які наділені спеціальним правовим статусом, обумовленим специфікою виконуваних функцій. Адже здійснювати правосуддя є їх виключною прерогативою.

Як зазначено в Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, «на суддів покладається обов'язок приймати остаточне рішення з питань життя і смерті, свободи, прав, обов'язків і власності громадян». Саме суддівські повноваження, вплив і сила судових рішень завжди «триматиме» суддів у фокусі уваги законодавця, який в силу своєї компетенції конструює правила функціонування судової влади, громадянського суспільства, що намагається реалізувати функцію контролю за сегментами державної діяльності та засобів масової інформації, які формують суспільну думку. Тому цілком закономірно, що в канві складної структури правового статусу судді належне місце відводиться гарантіям його правового захисту, які повинні слугувати необхідним інструментом забезпечення незалежності та неупередженості судді, що є неодмінними умовами функціонування справедливого суду в державі.

Попри всю значимість, питання гарантії правового захисту суддів у всій множинності проявів і проблем, пов'язаних з їх реалізацією в складних умовах

сьогодення, протягом тривалого часу залишалося поза увагою наукової спільноти. Їх дослідження відзначається фрагментарністю, що справляє негативний вплив і на сферу законотворення, і на сферу правозастосування.

Ураховуючи наведене, актуальність і своєчасність дослідження теми «Гарантії правового захисту суддів в Україні», яку обрав здобувач наукового ступеня, є беззаперечними.

Наукова та практична цінність представленої до захисту дисертаційної роботи відзначається також іншими чинниками: існуванням цікавих у науковому ракурсі положень, які можуть бути використанні в процесі законотворення; докладними формулюваннями досліджуваних понять; пропозиціями, які можливо використати на практиці. Використання автором сучасного наукового доробку вітчизняної та зарубіжної науки, оптимальної для цього дослідження методології з елементами міждисциплінарного підходу, дозволило отримати якісно нові результати, спрямовані на удосконалення та розвиток правового статусу суддів в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження характеризується системним підходом до предмету дослідження.

Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується критичним аналізом наявних літературних джерел різноманітного спрямування (юридичного, методологічного, філософського), які дають можливість комплексно опанувати питання про гарантії правового захисту суддів в Україні. На сторінках дисертації автор коректно веде полеміку з іншими науковцями, належно аргументуючи власну позицію.

Зроблені автором висновки та сформульовані пропозиції, які загалом є переконливими, ґрунтуються також на системному аналізі норм міжнародного та національного законодавства.

Список використаних джерел налічує 296 найменувань.

Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження також забезпечено завдяки використанню відповідних

наукових методів пізнання, серед яких: діалектичний метод, методи індукції та дедукції, абстрагування та моделювання, аналізу та синтезу. На окрему увагу заслуговує використання автором емпіричного методу та методу наукової аргументації.

Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку має чіткий і зрозумілий вигляд, і цілком відповідає загальним вимогам. Завдання та мета наукової праці автором загалом досягнуті.

Ретельне ознайомлення з дисертацією Круподері Д.О., а також з його науковими публікаціями, дає підстави для висновку **про відсутність у його роботі положень, що можуть бути витлумачені як порушення академічної доброчесності.**

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликає сумнівів та полягає, насамперед, у тому, що дисертаційна робота є першою в українській правовій доктрині комплексною теоретико-прикладною науковою працею, в якій запропоновано авторську концепцію гарантій правового захисту суддів та отримано низку важливих для теорії та практики результатів, врахування яких у нормотворчій і правозастосовній діяльності може суттєво покращити механізм правового захисту суддів і в цілому вплинути на посилення незалежності судової влади.

До положень дисертації, які, безспірно, характеризуються елементом новизни, та, на мій погляд, допомагають вирішити ряд важливих теоретичних і практичних проблем, належать, зокрема, такі результати дослідження:

1. Заслуговує на увагу авторське визначення поняття «гарантії правового захисту суддів» як комплексного явища, що включає «умови для належного здійснення правосуддя» (нормативна складова), «умови для ефективної реалізації суддями своїх повноважень» (процедурна складова), «механізм захисту належних умов здійснення правосуддя від їх порушення» (превентивна складова) та «механізм відновлення належних умов здійснення правосуддя» (відновлююча складова).

2. Слід підтримати аргументи на користь того, що функціональне призначення правового захисту суддів полягає у забезпеченні належних умов для виконання суддями своїх повноважень.

3. Новаторським є підхід щодо визначення змісту правової конструкції «професійний інтерес суддів» як належних умов здійснення правосуддя, що полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення, із подальшою диференціацією його на види: (1) забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та безпекове середовище) та (2) свободу судді при здійсненні професійної діяльності (гарантії незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності).

4. Обґрунтованим і актуальним є виокремлення таких форм правового захисту суддів як: державна, корпоративна та індивідуальна.

Результати дослідження мають не лише наукове, а й практичне значення. Одержані автором висновки можуть бути використані у сфері законотворення, а також у практиці органів судової влади, зокрема органів суддівського врядування. Окремі положення дисертації можуть бути використані при написанні відповідних розділів підручників і навчальних посібників; при викладанні навчальних курсів та спецкурсів, а також у науково-дослідній роботі.

Основні положення дисертації висвітлено у 10 публікаціях, серед яких: 3 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 6 – у збірниках тез наукових доповідей на науково-практичних заходах (конференціях, науково-практичному семінарі).

Оцінка змісту дисертації та анотації. Структурно дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них основного тексту – 194 сторінки.

Структура повністю відповідає окресленій меті та завданням дослідження та дозволила здобувачеві наукового ступеню найбільш повно охопити предмет

дослідження, а опоненту – прослідкувати авторський творчий задум, краще зрозуміти логіку та послідовність (наступність) виконаного наукового дослідження. Дисертант виконав вимоги, що висуваються МОН України до цього виду наукових праць.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, розкривається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, характеризується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, подається інформація про апробацію результатів дослідження та структуру дисертації.

Розділ I «Теоретико-методологічні основи дослідження гарантій правового захисту суддів» охоплює три підрозділи, в яких розкрито питання щодо поняття та змісту теоретичної конструкції «гарантії правового захисту», стан наукових досліджень і методології дослідження.

Цілком слушно спершу звертаючись до ключових категорій і конструкцій, на яких базується дисертаційне дослідження, Круподеря Д.О. викладає власну позицію щодо змісту таких понять як «гарантія», «правовий захист» та «судді в Україні». Ретельно аналізуючи численні доктринальні підходи, міжнародні стандарти, нормативні документи, правозастосовну практику, він у підсумку формулює авторське поняття «гарантії правового захисту суддів в Україні», яке пропонує розуміти як комплекс заходів, спрямованих на створення необхідних умов для здійснення суддями своїх функцій, утвердження, реалізація та охорона їх особливого правового становища, пов'язаного з виконанням професійних функцій, а також захист від втручання в їх діяльність та відновлення первинних умов їх функціонування у разі порушення.

Серед цього доволі цікавими є положення дисертації, де автор розмірковує над питанням, чи обов'язково суддею може бути виключно фізична особа з огляду на впровадження інновацій у правосудді та можливості використання штучного інтелекту. Звертаючись до досвіду технологічно розвинутих країн, він не виключає «що в майбутньому з властивостей судді буде вилучено, що це

– «фізична особа», а далі – й положення «про особливий правовий зв'язок із державою».

Щоб характер дослідження відзначався новизною, Круподеря Д.О. проводить «ревізію» теоретичних напрацювань, які стосуються обраної теми. У поле його зору потрапляють дисертаційні дослідження його наукового керівника – Москвич Л.М., Виноградової Л.Є., Штогуна С.Г., Бірюкової А.М., Глородовенка В.В., Єгорової В.С., Скрипіної Ю.В., Білової О.В., Бабій І.В., Кожевникова А.Ю., Луніна С.В., Галайденко Т.В., Лемак О.В., Карпушової О.В., Пивовар І.В., Пустовойт Т.В. та інших. Аналізуючи їх, дисертант доходить висновку про міждисциплінарний характер інституту статусу судді, елементом якого є гарантії, та констатує відсутність сформованої концепції з цього питання, наявність прогалин як у правовому регулюванні, так і в практиці інтерпретації та правозастосування.

Як би я не шкодувала з приводу того, що автор дослідження витратив цілу його частину (підрозділ) на опис і мотиви обраних ним методів наукового пошуку, що, на моє переконання, є способом досягнення цілі, а не самоціллю (не повинно входити до предмету дослідження), він достатньо вдало аргументує доцільність їх використання.

На завершення розділу викладено найсуттєвіші його результати.

У *Розділі 2 «Об'єкти правового захисту суддів»* увагу приділено таким об'єктам правового захисту суддів як професійні права та професійний інтерес.

Так, Круподеря Д.О. спершу зосереджує свою увагу на професійних правах судді та намагається визначитися з термінологією, яка б найбільш адекватно передавала необхідний авторський задум. Він відштовхується від сформованої в першому розділі тріади, на якій ґрунтується правовий статус судді (людини і громадянина : публічного службовця : особливого суб'єкта владних повноважень), і, відповідно, формує тріаду засад що формують сукупність професійних прав суддів: права людини і громадянина (обмежені умовами належного правосуддя); права публічної посадової особи (передбачені, зокрема

Законом «Про запобігання корупції», КАС України) та спеціальні права, пов'язані з набуттям статусу судді.

Характеристика конституційних прав людини і громадянина в системі професійних прав суддів здійснюється крізь призму відповідей на два питання, які формулює сам автор: «закон прямо передбачає обмеження для судді лише певних громадянських прав і свобод, а що ж до інших прав і свобод людини та громадянина? Який характер та обсяг необхідних для виконання професійних функцій судді додаткових правових можливостей надається громадянину після набуття ним статусу судді?». Більш ретельно аналізуються: право на свободу вибору діяльності (а в його контексті – право суддів займатися науковою, викладацькою та творчою діяльністю), право на свободу вираження поглядів (з особливим акцентом на релевантну практику ЄСПЛ і вироблені ним підходи), право судді на приватність (з фокусом уваги на репутацію судді, існуючі для неї нині ризики та можливості захисту) та право на свободу участі в асоціаціях (які розглядаються як інструмент захисту суддівських прав).

У контексті зазначеного заслуговує на увагу та підтримку авторський погляд щодо необхідності формування та розвитку концепції комунікативної активності судді.

Правам судді як публічної посадової особи в роботі приділяється значно менше уваги. Узагальнивши міжнародні документи, дисертант пропонує їх класифікувати на: 1) права, які забезпечують правовий захист особи; 2) права, які сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; 3) права, які сприяють посиленню службової активності публічного службовця, забезпечують соціальні гарантії службовця.

Водночас слід підкреслити значимість дослідження в частині формування такої правової категорії як «професійний інтерес судді». На думку автора, це «належні умови здійснення правосуддя, які полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення. Державне забезпечення необхідних передумов для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя

здійснюється шляхом нормативного закріплення як інституційних гарантій судової діяльності, так і запобіжників у вигляді встановлення відповідальності судді у випадку порушення правил (належних умов, інституційних гарантій) здійснення правосуддя». Відштовхуючись від цього, Круподеря Д.О. диференціює професійний інтерес судді на: 1) забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та безпекове середовище); 2) свобода судді при здійсненні професійної діяльності (гарантії незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності) та аналізує в подальшому кожен з цих груп.

У ході аналізу, викладеного на сторінках дисертації, не можу не відмітити міркування щодо суддівської винагороди, питання про яку для суддів є завжди особливо чутливим. Я підтримую висновок автора, який ґрунтується на позиції Венеційської комісії, що «зміна в підходах до визначення рівня суддівської винагороди має обґрунтовуватись статусом судді – посадової особи публічної служби і стати загальною концепцією реформи оплати праці посадових осіб публічної служби, заснованою на принципах справедливості, прозорості та обґрунтованості».

Не менш цікавими є положення щодо безпеки суддів, гарантій їх незалежності та безсторонності, розмежування категорій «професійність» і «компетентність». У контексті останнього, виходячи також із власного досвіду, дисертант виснує, що «компетентність як характеристика якості знань, вмінь і навичок судді та добросовісність як синергія морально-правової нормативності судді становлять зміст поняття професійність судді».

У підсумку сформульовано відповідні висновки.

Розділ 3 «Механізм реалізації гарантій правового захисту суддів» фокусує увагу на системі суб'єктів правового захисту суддів, проблемах реалізації окремих форм і способів правового захисту суддів і напрямів оптимізації його механізму.

Дослідження суб'єктів правового захисту суддів здійснюється крізь призму аналізу компетенції: 1) громадських об'єднань суддів, 2) асоціацій та інших організацій, метою яких є захист професійних інтересів суддів; 3) органів суддівського самоврядування; 4) державних органів; 5) Вищої ради правосуддя; б) судів.

Розуміючи усю складність структурування дослідження в цьому питанні, маю все таки зазначити щодо його недосконалості. Адже, як зазначає сам автор, асоціації, які мають на меті захист професійних інтересів суддів, в Україні функціонують як громадські об'єднання, а Вища рада правосуддя – є державним органом.

Утім, здійснена дисертантом характеристика є цінною як в науковому, так і в практичному аспекті. Особливої уваги заслуговують положення, в яких розкриваються проблеми судового захисту прав та інтересів суддів, адже їх право на нього не є абсолютним.

Логічно розвиваючи свою думку, Круподеря Д.О. звертається до питання про форми та способи захисту професійних прав та інтересів суддів. Він виокремлює три форми, що передбачають різні способи: 1) державна (в її межах реалізуються інституціональний та функціональний способи); 2) корпоративна (також передбачає реалізацію інституціонального та функціонального способів); 3) самостійна (здійснюється виключно правореалізуючим способом). Остання, думку дисертанта, є найбільш проблемною.

Особлива увага в роботі приділяється судовому механізму захисту професійних прав та інтересів суддів. Зокрема, розглядаються проблемні питання розгляду справ за позовами суддів про скасування висновків допоміжних органів у системі правосуддя (Громадської ради доброчесності та Етичної ради) про недоброчесність судді у контексті доволі суперечної судової практики. Крім того, аналізується специфіка справ про оскарження рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Виокремивши проблеми та дійшовши певних висновків, на завершення дослідження, автор звертається до питання напрямів оптимізації механізму

правового захисту суддів. Так, він висуває доволі цікаву, але дискусійну пропозицію, щоб Рада суддів України виконувала функцію представництва інтересів суддів у дисциплінарному або судовому провадженні. Слідуючи цьому, далі пропонується передбачити існування єдиної асоціації суддів України, яка б об'єднувала всіх суддів України. Така теза породжує питання щодо добровільності чи обов'язковості участі суддів у такій асоціації, якщо припустити її створення?

У висновках сформульовано найбільш суттєві, на думку дисертанта, результати та положення дослідження.

Зауваження щодо змісту дисертації. Не зупиняючись на досягненнях і позитивних моментах виконаної дисертаційної роботи, загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі протиріччя та дискусійні положення, які, на мій погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних роз'яснень під час захисту дисертації, а саме:

1. На стор. 58 дисертаційного дослідження автор викладає позицію, відповідно до якої «ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» розширила перелік обмежень конституційних прав і свобод людини, оцінку чого має дати Конституційний Суд України».

У зв'язку з цим хотілося б почути більш конкретно: за змістом ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (а) які саме обмеження «турбують» дисертанта; (б) які ще конституційні права і свободи обмежено стосовно набуття статусу судді, крім тих, про які в подальшому пише дисертант (право на вільний вибір трудової діяльності та свободу асоціацій); (в) чому ці обмеження повинні стати предметом оцінки Конституційного Суду України?

2. Право на участь в асоціаціях, яке розглядається в дисертації, певною мірою і певних випадках може перекликатися з правом на страйк. Так, на стор. 89 наводиться дуже цікавий і показовий приклад вияву незгоди з заходами судової реформи в Польщі та Ізраїлі. Оскільки Україні такий досвід невідомий, то чи мають судді право на страйк?

3. Дещо нелогічним, на мою думку, виглядає використання у роботі терміну «спеціальні службові» права суддів, оскільки попередньо дисертант обґрунтовує позицію, відповідно до якої використання стосовно статусу судді терміну «службовий» є неприпустимим (стор. 24). Хоча для мене очевидно, що дисертант слідує та розвиває ідеї свого наукового керівника, д.ю.н., проф. Л.М. Москвич, яка, власне, вперше і запропонувала класифікацію службових прав судді. І це варто вітати! Однак, на жаль, автор обмежується тим, що лише солідаризується з підходом «формування переліку службових прав судді через певні ознаки (критерії), запропонований у навчальному посібнику з основ судоустрою України: службові права суддів ґрунтуються на нормах позитивного права, надаються суб'єкту владних повноважень на час володіння спеціальним (суддівським) статусом, їх реалізація забезпечена державними гарантіями, в тому числі і санкціями за посягання на їх порушення». У зв'язку з цим виникає питання: то ж які саме права, що належать судді, відносяться до групи «права публічної посадової особи та спеціальні службові права суддів»?

4. Недостатньо обґрунтованою вбачається позиція автора, сформульована на стор. 146 дисертаційного дослідження, щодо «доволі слабкої активності Ради суддів України» у сегменті правового захисту професійних інтересів суддів. Адже в умовах «компетенційних конфліктів», що мають місце наразі в системі органів судової влади України, а також інституційної недосконалості загалом національної структури суддівського врядування/самоврядування доволі складно реалізувати наявний потенціал. Однак маю зазначити, саме Рада суддів України в перший день повномасштабного вторгнення РФ на території України стала форпостом для суддів, прийнявши рішення, що містило чіткі вказівки та алгоритми, необхідні для адекватної реакції на виклики воєнного стану.

Водночас дещо утопічною, хоча й цікавою та не позбавленою раціонального ядра, є ідея дисертанта про можливість виконання Радою суддів України функції адвокатування у дисциплінарних чи судових провадженнях за участю судді (стор. 183-184).

Водночас варто зауважити, що висловлені мною критичні коментарі носять дискусійний характер і не відносяться до основних, концептуальних положень дисертації, таким чином не впливаючи на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Наведене дозволяє дійти висновку, що дисертаційне дослідження Круподері Д.О. «Гарантії правового захисту суддів в Україні», подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Отже, автор дисертаційного дослідження, Круподеря Д.О., набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової діяльності, а також здійснив власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення (п. 22, абз. 2 п. 27 зазначеного Порядку).

У підсумку слід зазначити, що за результатами публічного захисту здобувач наукового ступеня, **Круподеря Дмитро Олександрович**, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

**Завідувачка кафедри
нотаріального, виконавчого процесу та
адвокатури, прокуратури, судоустрою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
докторка юридичних наук, професорка**

Оксана ХОТИНСЬКА-НОР

